

'Der Untergang': spectaculaire kwaliteit



Berlijn brandt. Hitler viert op 20 april 1945 zijn 56ste verjaardag in de bunker onder de Neuen Reichskanzlei waar hij zich met zijn getrouwen heeft verschanst. Het oog van de storm. 'Den Menschen im Auge des Sturms fehlte es an nichts', schreef Traudl Junge, zijn secretaresse, later, 'da gab es Zigaretten, gutes Essen und Champagner'. Maar de wereld is kapot, Hitlers wereld is kapot. Volgens Junge is hij zijn vertrouwen in de overwinning kwijt. 'Es ist alles verloren, hoffnungslos verloren'. De hoop van de waanzin neemt de overhand. Op 28 april trouwt Hitler met Eva Braun. Twee dagen later beroven beide echtelieden zich van het leven.



JOACHIM FEST 'DE ONDERGANG

HITLER EN HET EINDE
VAN HET DERDE RIJK

DE REZIDE BIL / MANTAU

Ongeveer tweehonderd mensen die het tot dan toe nog in de Führerbunker hadden uitgehouden braken in de nacht van 1 op 2 mei uit.

Traudl Junge vlucht met deze allengs uiteenvallende groep via de schachten van de U-bahn, door de straten van het zieltogende Berlijn, opgejaagd door Russische soldaten, in de vergeefse hoop de Elbe te kunnen oversteken. Uiteindelijk belandde Junge vier weken later weer in Berlijn. Ze werd daar op 9 juni gearresteerd, maar wist in april 1946 te ontsnappen naar Ammersee. Daar wordt zij door de Amerikanen vastgehouden en in 1947 'entnazifiziert'. Junge keerde terug naar haar geboortestad München, waar zij woonde en werkte tot haar overlijden op 11 februari 2002.

Het boek met haar herinneringen aan de tijd met Hitler: *Bis zur letzten Stunde* (het manuscript dateert al uit 1946-1947) is dan net verschenen. De documentaire *Im toten Winkel* van André Heller en Othmar Schmiderer, waarin Junge zich op indrukwekkende wijze tracht los te zingen van haar verleden, was enkele uren eerder op het filmfestival van Berlijn in première gegaan.

'Unspektakuläre Qualität'

Het boek en de documentaire zijn, naast de historische roman van Joachim Fest *Der Untergang. Hitler und das Ende des Dritten Reiches*

(2002), de belangrijkste inspiratiebronnen geweest voor de grootse film *Der Untergang*. Tot dan toe had regisseur Oliver Hirschbiegel naam gemaakt door een herdershond: commissaris Rex, tot heldenstatus en publieksliefeling te verheffen. Is hem dat ook met Hitler gelukt?

Deze vraag heeft in Duitsland en later wereldwijd de gemoederen bezig gehouden. Mag de tiran, de massamoordenaar, de psychopaat anno 2004 weer de man worden die hij – ook – was volgens de mensen die hem van nabij hebben meegemaakt? Driftig, dominant, onpeilbaar, maar in het dagelijks contact ook een prima baas, vriendelijk en belangstellend. Een lieve oom voor de kinderen van Joseph Goebbels, die ook in de Führerbunker verbleven, en dol op zijn herdershond Blondi. Liefhebber van de liederen van Strauss en Wagner, een introverte dromer.

Want dat was het beeld dat Traudl Junge – ook – van Hitler liet zien. In *Der Untergang* is het haar blik waarmee naar Hitler en zijn intimi gekeken wordt. De bioscoopbezoekers delen haar verbazing, opwinding, ontzag, vertwijfeling en afkeer.

En dat is een beeld dat ter discussie staat. Junge zelf was na haar zelfverkozen terugkeer in de publiciteit allesbehalve onbesproken.

Onmiddellijk nadat *Im toten Winkel* in omloop kwam (dus meteen na de dood van Junge) was er enerzijds veel lof voor de 'unspektakuläre Qualität' van de documentaire, terwijl er anderzijds een scherpe reactie kwam op de ogenschijnlijke kritiekloosheid waarmee de makers van de documentaire Junge aan het woord lieten. Efraim Zuroff, de directeur van het Simon Wiesenthal Centrum in Israël, had voor die terughoudendheid geen goed woord over: *'Haar verhaal weerspiegelt de blinde loyaliteit van veel te veel Duitsers wier onderdanentrouw aan Hitler en de Nazi-partij de 'Endlösung' mogelijk maakte.'*

Maar ook het verhaal van Junge snijdt hout:

'... wie hermetisch abgeschlossen wir in Hitlers Ideensphären lebten. Ich hatte früher immer geglaubt, hier im Brennpunkt des Geschehens, wo alle Fäden zusammenliefen, könnte man den besten Überblick, den weitesten Gesichtskreis haben. Aber wir standen hinter den Kulissen und wussten doch nicht, was auf der Bühne gespielt wurde. Der Regisseur allein kannte das Stück, jeder aber lernte nur seine eigene Rolle und keiner wusste genau, was der andere spielte.'

De oude Junge is er van overtuigd geraakt dat Hitler van meet af aan op genocide heeft aangestuurd.

Maar zij kan er met haar verstand eigenlijk nog steeds niet bij hoe het mogelijk is dat al die speeches, orders, plannen die zij en haar drie collega's moesten opnemen en uitwerken haar niet aan het denken hebben gezet over die andere, die satanische Hitler.

Ik weet nu, vertelt Junge, dat ook ik en mijn collega's dat dubbele leven leidden, maar destijds is ons dat nooit duidelijk geworden. Wij accepteerden ons én zeer geprivilegieerde én volstrekt abnormale leven als normaal.

Junge is altijd in die dubbelheid gevangen gebleven en dat is bijna zestig jaar na dato in *Im toten Winkel* schitterend, pijnlijk tastbaar in beeld gebracht.

Een oude vrouw, besmet door een verleden dat ze later opnieuw heeft leren kennen, nu deels verwerpt, die toch altijd de naam van haar echtgenoot, de in 1944 gesneuvelde ordonnans van Hitler en officier in de Waffen-SS Hans Hermann Junge (met wie ze in 1943 was getrouwd) is blijven dragen. Zij heeft geen sluitend verhaal en dat zou het ook nooit kunnen worden. Tussen de secretaresse en de wijs geworden, door zichzelf en anderen jarenlang belaagde oude vrouw kiert het voor altijd.

Hitler als inbreker

Bij het maken van *Der Untergang* hebben Hirschbiegel en producent/scenarist Bernd Eichinger het boek van en de documentaire over Traudl Junge op waarde geschat.

Voor het scenario is overwegend gebruik gemaakt van het boek van historicus en Hitlerbiograaf Fest (die op zijn beurt trouwens veel met Junge heeft gesproken bij het schrijven van *Der Untergang, Hitler und das Ende des Dritten Reiches*). Bovendien heeft Eichinger zijn scenario door historici laten controleren. *Der Untergang* moest een historisch accuraat beeld van Hitler schetsen, zonder mystificaties en mythen. Maar de film is tegelijk getoonzet op die vervreemdende dubbelheid die Junge aankleeft en beschrijft.

Nu is het feitelijk een contradictie in terminis om een accuraat beeld van

Hitler te schetsen met betrekking tot een periode die bijna niemand heeft meegemaakt en overleefd. De twee weken in de Führerbunker die centraal staan in de film zijn in essentie mythisch, of althans gemystificeerde werkelijkheid. *Der Untergang* stelt geen nieuwe vragen, geeft geen verrassende antwoorden op onduidelijkheden in de historische kennis over de bunkerperiode. Of Hitler zichzelf met een hevig trillende linkerhand dan wel rechtshandig door de linkerslaap schoot, of dat Eva Braun hem heeft geholpen, blijft een raadsel. Het doet er ook niet toe.

Hirschbiegel en Eichinger hebben er voor gekozen om Hitlers laatste dagen door de ogen van zijn jongste secretaresse te laten zien en hebben dat gezichtspunt bovendien dramaturgisch stevig uitgebaat. De bioscoopbezoeker bevindt zich temidden van mensen, deels grote historische namen, die Hitler trouw blijven tot na zijn dood, die met hun volle verstand, hoe beneveld ook, deel uitmaken van de moordmachine. En angst blijkt sterker dan spijt.

Dramaturgisch is de film beslist geslaagd, heel knap gemaakt en de acteerprestaties, de enscenering, de decors, de ingemixte historische en documentaire beelden zijn van een spectaculaire kwaliteit. Het zou allemaal zo kunnen zijn geweest. Wie weet?

Der Untergang is een bijzondere film die succesvoller flirt met een veronderstelde werkelijkheid dan ooit tevoren is gebeurd. In *The great dictator* (1940) van Charly Chaplin of *De slag om Stalingrad* (1949) van Vladimir Petrov is Hitler een komisch nummer, een hysterische clown, waarbij Petrov in opdracht van Stalin onversneden propaganda leverde. Of Hitler is een schertsfiguur, een kluns, zoals in *The Magic face* (1951) van Frank Tuttle (met een inleiding van de historicus William L. Shirer, de grootste 'Hitler-kenner' van zijn tijd), een onbegrijpelijke en onverstaaanbare gek in *Hitler* (1962) van Stuart Heister, een variéténummer in Mel Brooks' *The producers* (1968), een gesjeesd kunstenaar in de recente speelfilm *Max* (2003) van Menno Meyjes en een megalomane maniak wiens gekte in het gezicht

Der Untergang

Hoofdrollen: Bruno Ganz (Adolf Hitler), Alexandra Maria Lara (Traudl Junge-Humps), Corinna Harfouch (Magda Goebbels), Ulrich Matthes (Joseph Goebbels), Juliane Köhler (Eva Braun), Heino Ferch (Albert Speer), Ulrich Noethen (Heinrich Himmler)

Regie: Oliver Hirschbiegel

Scenario: Bernd Eichinger;

op basis van: Joachim Fest,

Der Untergang, Hitler und das Ende des Dritten Reiches. Eine historische Skizze (2002); Traudl Junge, *Bis zur letzten Stunde. Hitlers Sekretärin erzählt ihr Leben. Unter Mitarbeit von Melissa Müller* (2002)

Nadere informatie:

www.deruntergang.nl

www.deruntergang.de

www.im-toten-winkel.de

gegroefd staat in Hitler: *The last ten days* (1973) van Ennio de Concini.

In de enige film die hem met enige nuance verbeeldt, *The bunker* (1981) onder regie van George Schaefer, spreekt hij dan weer Engels met een mal Duits accent.

Dit is geen uitputtende lijst van Hitler-films, maar de opsomming volstaat om vast te stellen dat Hitler in de filmgeschiedenis nooit een echt personage is geworden. Hij bleef als onecht verbeeld, met de looks van het kwaad en bijpassende ridicule mimiek, als een grotesk monster dat de Holocaust had gebaard en als zodanig ook niet menselijk gemaakt kon en mocht worden.

In *Der Untergang* komt Hitler echter angstig dichtbij, niet alleen dankzij het genuanceerde en geserreerde scenario maar ook vanwege de onnavolgbare acteerprestatie van Bruno Ganz die de mens Hitler gestalte geeft. Dat is vermoedelijk die dubbelheid die Traudl Junge altijd heeft dwarsgezet: Hitler was een mens die geen mens heeft kunnen zijn, destijds niet en later nog minder. Zij zag hem treffend als een insluiper: in haar leven en wellicht was hij dat ook wel in de wereldgeschiedenis.

'Hitler war ein echter Verbrecher, ich habe es nur nicht gemerkt. Und ausser mir haben es Millionen nicht gesehen.' Daar heeft *Der Untergang* nu verandering in gebracht.